

POVINNOSTI VAJNORSKÝCH

Štefan Hrivňák, Archív mesta Bratislavy

Hospodárska situácia v habsburskej monarchii na začiatku vlády Márie Terézie v roku 1740 nebola priaznivá. Stále vojnové udalosti v priebehu 17. a 18. storočia monarchiu finančne vyčerpali. Štátny dlh vo Viedenskej banke v roku 1765 stúpil až na 275 354 043 zlatých. Uhorsko, najmä jeho južné časti boli vyludnené a stolice mali nerovnomerné daňové zaťaženie. Uhorská šľachta bola stále nezdanená, a tak všetka ťarcha daní, ktoré sa v priebehu 18. storočia stále zvyšovali, spočívala na poddaných a obyvateľoch miest a obcí.

Mária Terézia a jej ministri však stáli ešte pred jedným vážnym problémom, a tým boli poddanské dávky, ktoré feudálne panstvá požadovali od svojich poddaných. Tri základné renty - robotná, naturálna a peňažná vyčerpávali väčšinu obyvateľov poddanských usadlostí natoľko, že ďalšie zvýšenie daní zo strany štátu by nebolo vhodným riešením. Vo všeobecnosti sa zvyšovala najmä peňažná a robotná renta, čo súviselo so začleňovaním pôdy pod správu panstva. Väčšina obyvateľov v obciach bola večnými poddanými, teda boli pripútaní k svojmu panstvu a nemohli ho svojvoľne opustiť. A hoci existovali zákonné články z polovice 16. storočia, ktoré upravovali poddanské vzťahy, boli natoľko nešpecifické, že reálne neplnili svoj účel. Z tohto dôvodu bola situácia ohľadom práce a platieb v jednotlivých obciach rôzna. V každodennej realite 18. storočia si každý zemepán vyberal toľko a také dávky, aké potreboval, najmä v súvislosti so svojím vlastným hospodárením.

Obyvateľstvo však muselo byť schopné platiť dane a zároveň bolo v záujme štátu, aby poddaný zvyšoval svoju rastlinnú a živočíšnu výrobu. A tak Mária Terézia spolu so svojimi ministrami pripravili jednu z najvýznamnejších hospodárskych reforiem Uhorska. Urbárska regulácia, vyjadrená v urbárskom

edikte z 23. januára 1767, jednotne stanovila povinnosti poddaných voči zemepánovi. Základom na stanovenie výšky renty sa stala jedna usadlosť. V Bratislavskej stolici, do ktorej vždy patrili aj Vajnory, sa veľkosť sedliackej usadlosti určila podľa rozlohy a bonity pôdy. Bonita pôdy sa určila nasledovne: vinice mali najvyššiu bonitu, lúky boli klasifikované dvojkom a polia klasifikačným stupňom tri.

Situácia do roku 1767

Vajnory boli od roku 1525 poddanskou obcou, patriacou slobodnému kráľovskému mestu Bratislava. Hoci na pestovanie viniča bol vhodný iba úzky pás pôdy v severnej časti chotára, Bratislavčania získali Vajnory najmä kvôli nemu. Najväčšie plochy viníc vlastnili práve bratislavskí mešťania. V roku 1768, teda v čase zavádzania urbárskej regulácie, bolo vo Vajnoroch vinogradov s

rozlohou 2828 kopáčov (ca 7636 árov), z toho poddaní (104 rodín) mali v držbe 328 kopáčov. Jeden kopáč bola plocha vinohradu, ktorú dokázal obrobit' jeden človek za deň o veľkosti približne 2,7 árov.

Podstatne viac tu bolo polí a lúk, tie sa však začali podstatnejšie využívať až v 18. storočí. Z hľadiska kvality pôdy patrili vinice do prvej kategórie, lúky do druhej a polia do tretej.

Vzťah poddaných s mestom neupravoval urbársky kontrakt, no nemožno konštatovať, že poddaní tu mali aj najhoršie postavenie. V porovnaní s Račou tu bol percentuálne vyšší počet roľníkov a menej želiarov. Želiar (hofier, hofer, hošták) bol príslušník najchudobnejšej vrstvy obyvateľstva - poddaný, ktorý vlastnil v danom sídle iba malú alebo žiadnu pôdu. Ak želiar nemal vlastné obydlie, nazýval sa aj podželiar (podľudník, hofier), ak mal vlastné obydlie, nazýval sa aj domkár (chalupník, ko-

PODDANÝCH MÁRIE TERÉZIE

morník). Veľkosť poddanskej pôdy však bola veľmi malá, zväčša rodina vlastnila len 1/8 poddanskej usadlosti. Peňažnú rentu, ktorú vyplácali poddaní panstvu, zahŕňal najmä tzv. lezunk, čiže daň od celej usadlosti 1 zlatý a 60 denárov, plus domový cenzus 32 denárov. Navyše, poddaní platili aj za každý opustený dom 16 denárov. V roku 1712 bolo vo Vajnorochoch až 48 opustených usadlostí, v čase urbárskej regulácie však už len 11. Ostatné poplatky sa týkali najmä vinohradníctva v širšom zmysle slova. Vajnoráci platili 60 zlatých ročne za obecnú krčmu, ktorú prevádzkovali po celý rok. Ďalej platili 80 zlatých ročne za vyslanie povozov, ktorými sa chodilo do Štajerského Hradca v Rakúsku (Graz) po obruče na vinohradnícke sudy a po iné vinohradnícke náradie. Kedysi túto cestu pre panstvo vykonávali sami poddaní, ale v druhej polovici 18. storočia sa z tejto povinnosti vyplácali, za čo sa navyše každému poddanému znížila robotná renta o dva dni. V rámci robotnej renty pracovali poddaní jeden deň v týždni so záprahom a tí, čo ťažným dobytkom nedisponovali, robili na zemepanskej pôde dva dni v týždni. Želiari pracovali jeden deň v týždni a podželiari, ako najchudobnejšia vrstva obyvateľstva, boli od roboty oslobodení. Vysoká robotná a peňažná renta súvisela aj s faktom, že Vajnoráci neplatili deviatok z úrody. Deviatok sa platil iba z opustených usadlostí. V priebehu 18. storočia sa mnohé takéto opuste-

né usadlosti znovu osídlili, prestal sa odvádzať deviatok, začal sa vyplácať cirkevný desiatok a všetky ostatné renty, aké sa vzťahovali na všetku pôdu v chotári, sa zaviedli tiež. Vo Vajnorochoch bola nekvalitná orná pôda a panstvu sa tak vyberanie peňažných dávok, prípadne využívanie práce poddaných, oveľa viac vyplatilo.

V súvislosti s majerským hospodárstvom mesta Bratislavy sa však Vajnoráci sťažovali, že nemajú dostatok vody pre svoj dobytok, lebo v miestach, kde predtým mohli vodiť svoje zvieratá, sa zriadil rybník. Celý obraz vzťahov Vajnor so svojim panstvom dokladá sťažnosť, že poddaní musia platiť mýto pri vstupe do Bratislavy rovnako ako cudzinci.

Zmeny po urbárskej regulácii Márie Terézie

Prijatie tereziánskeho urbára uľahčilo život poddaným zväčša na celom území dnešného Slovenska. Výška jednotlivých rent bola presne určená v závislosti od veľkosti pôdy a do značnej miery sa znížil počet a veľkosť povinností. Poddaní však mali po urbárskej regulácii jednu zásadnú výhodu. Hoci štát chránil poddaného najmä ako daňovníka, tereziánsky urbár položil základy poddanskeho urbárskeho práva.

Robotná renta pre roľníkov hospodáriacich na celej usadlosti sa určila na 52 dní práce so záprahom alebo 104 dní

bez záprahu, želiari museli odrobiť 18 dní a podželiari 12 dní ročne.

Výška cenzu bola stanovená na jeden zlatý, platili ho roľníci aj želiari v dvoch termínoch, na svätého Juraja a na svätého Michala. Základom naturálnej renty sa stal deviatok z úrody, okrem ktorého odovzdávali poddaní od celej usadlosti 2 sliepky, 2 kapúny (vykastovaný kohút - teda automaticky tučnejší), 12 vajec a jednu holbu (0,88 l) masla.

Po zavedení urbárskej regulácie Márie Terézie Vajnorákom značne klesli robotné aj peňažné dávky. Robotná renta, ktorá predtým predstavovala 52 dní práce s povozom ročne, klesla u väčšiny poddaných štvor- až osemnásobne, podľa toho, či vlastnili 1/8 alebo 1/4 poddanskej usadlosti. Domový cenzus klesol na jeden zlatý a poddaní už nemuseli platiť 80 zlatých za vyslanie povozov do Štajerského Hradca. Zníženie vlastných príjmov a robôt, ktoré prislúchali panstvu, sa nezaobišlo bez sporov.

Urbárska regulácia priniesla mnohé zmeny. Priebeh a dosah zavádzania nového urbára boli pre jednotlivé obce rozdielne. Rozhodovalo najmä to, aký vzťah bol medzi feudálnym panstvom a obcami, ktoré do neho patrili. Vzťahy Vajnorákov s panstvom však ostávali naďalej napäté. To vyústilo do sporov, ktoré trvali niekoľko desaťročí. No o tom ste mali možnosť čítať už v predchádzajúcom čísle.

